

Marta Triler*

Od baročnega samostanskega vrta do betonskih korit *From Baroque convent garden to cement flower boxes*

Izvleček

Prispevek opisuje zgodovino vrta uršulinskega samostana v Ljubljani in njegovo spreminjanje od baročnega vrta do pozidave v 60-ih letih 20. stoletja. V osrednjem delu je prikazan pomen šolskega vrta v programih različnih šol, ki so delovale v sklopu samostana. Sledi opis preobrazbe vrta po letu 1945. Zadnji del predstavlja vrt kot povezavo področij vsakdanjega življenja in znanosti v Vrtcu montessori.

Abstract

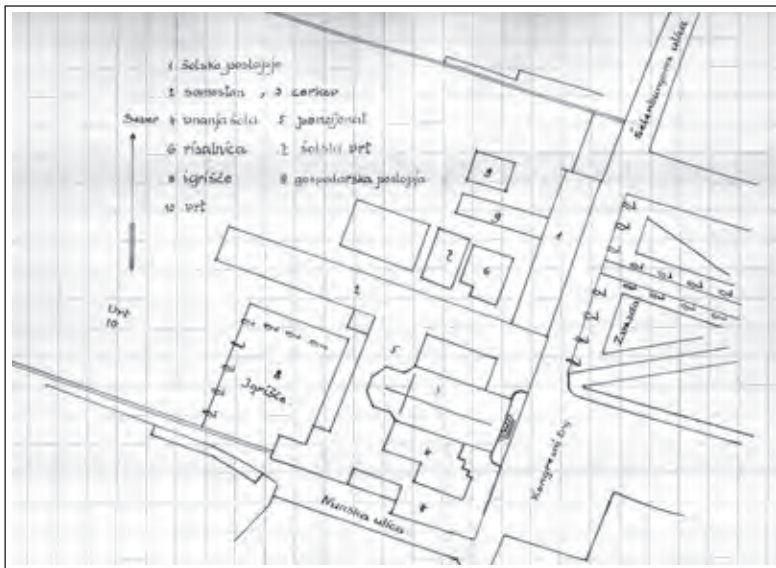
The article documents the history of the Ursuline convent in Ljubljana and its transition from Baroque garden to built-up area in the 1960s. The main focus is on the importance of the school garden in the programmes of various schools operating within the framework of the convent. This is followed by a description of the changes the garden underwent after 1945. In conclusion, the author gives a presentation of the school garden in a Montessori kindergarten as a link between areas of every-day life and the natural sciences.

Začetki nunskega vrta

Nekdaj bi težko našli samostan, ki ne bi imel zraven tudi vrta – zelenjavnega, sadnega, zeliščnega, ki je zagotavljal samooskrbo v samostanu živečih. Del vrta je bil namenjen oddihu in rekreaciji. Tako organizacijo samostanskega življenja so poznale tudi uršulinke, ki so prišle v Ljubljano leta 1702, da bi tu ustanovile samostan in zavod za izobraževanje ženske mladine. Njihov ustanovitelj in meceni Jakob Schellenburg¹ je zanje leta 1707 odkupil Auerspergove vrtove, kasneje tudi posestvo kneza Eggenberga in leta 1710 še Fabjančičev vrt. Uršulinke so ob robu posesti ob Kongresnem trgu dale zgraditi samostansko stavbo, šole in cerkev, velik del vrtov pa so ohranile. Vrt je obsegal prostor od samostanske stavbe ob Kongresnem trgu na vzhodu do današnje Prešernove ceste na zahodu ter od današnje Šubičeve ceste na severu do povezave Veselove (prej

* Marta Triler, uršulinka, Uršulinski samostan Ljubljana, e-pošta: marta.triler@rkc.si

1 Jakob Schellenburg (Streizing/Vipiteno na Tirolskem, 1652–Ljubljana, 1715) je bil podjeten trgovec in finančnik. Z denarjem je podpiral kranjske in koroške deželne stanove. Financiral je razvoj šolstva in omogočil razcvet baročne umetnosti v Ljubljani.

Stavbe in vrt uršulinskega samostana v Ljubljani: št. 4 ob cerkvi; botanični vrt zunanje šole, št. 7 zelenjavni in cvetlični vrt notranje šole, št. 10 sadovnjak. (Hrani AULj)

Nunske)² ulice s Kongresnim trgom na jugu. Kot redovnice s strogo papeško klavzuro so uršulinke vrt obdale s klavzurnim zidom, ki je bil z notranje strani poslikan s prizori iz življenja Jezusa Kristusa, Marije in svetnikov.³ Ob primerjavi velike vedute Ljubljane iz Valvazorjeve grafične zbirke (okrog leta 1655) in tlorisa uršulinskega samostana iz leta 1816, ki ga hrani dunajska Albertina,⁴ je videti, da so uršulinke ohranile osrednji okrasni del vrta s fontano in z gozdnimi drevesi zasajeni del vrta ob Valvazorjevi ulici. V gozdu sta bili kasneje zgrajeni kapelici Srca Jezusovega in lurske Matere Božje. Ta del vrta z urejenimi sprehajalnimi stezami je bil namenjen sprostitvi in oddihu redovnic ter v internatu živčih gojenk. V pogozdenem delu postavljene mize in klopi so bile namenjene učenju in razvedrilu na prostem. V samostanskem delu vrta so potekale tudi verske vaje (molitev, branje duhovnih knjig) in pobožnosti (telovska procesija) redovnic in gojenk.

Del vrta ob nekdanji Nunki ulici in od Šubičeve ceste do samostanske stavbe je bil namenjen pridelovanju hrane za lastno gospodinjstvo,⁵ hkrati pa je bil to prostor za praktični pouk učenk splošnih, posebej pa še gospodinjskih šol. Na vrtu sta bila dva zidana bazena, do katerih je bil napeljan vodovod. V 20. stol. nastale fotografije

² Danes je ohranjen le prehod med Slovensko 19 in 17, drugi del pa je današnja Veselova ulica.

³ M. Jasna Kogoj, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, str. 195.

⁴ Blaž Resman, Uršulinke v Ljubljani, str. 16 in 23.

⁵ M. Jasna Kogoj, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, str. 195–197.

prikazujejo ob severnem zidu brajdo in cvetličnjak, pred njima pa tople grede in njive. Poleg tega je bilo na vrtu z drevoredom obdano šolsko igrišče. V zaprtem atriju na severni strani cerkve je bil samostanski apotekarski vrt. Poseben del je bil namenjen šolskemu vrtu, in sicer posebej za zunanjo in posebej za notranjo šolo.

Šolski vrt uršulinske osnovne šole

Uršulinske šole so se delile na notranje in zunanje. Zunanje so bile namenjene dekletom, ki so se po pouku vračala domov. Notranjo šolo so obiskovala dekleta, ki so v času šolanja večinoma živela v penzionatu (internatu) in bila tam deležna tudi vse oskrbe in celostne vzgoje. Imenovala so se gojenke.

Šolski vrt za zunanjo šolo je prvič omenjen v Letnem poročilu 1892/93:⁶ »Zunanja šola ima tudi šolski vrt za botaniko. Mati prednica samostanska in voditeljica šol je v ta namen določila v samostanskem vrtu 487½ m² zemlje. Vrt je čedno ograjen, razdeljen na 6 večjih rabat po sredi, in v tri obzidne rabate. Te so se spomladi obsejale in obsadile z različnimi rastlinami, ki jih potrebuje šola pri pouku o rastlinstvu. V sredi vrta je mal zidan akvarij z najnavadnejšimi našimi ribami in povodnimi rastlinami.« Za vrt je skrbela učiteljica m. Gabriela Hinek.⁸

Vrt se je iz leta v leto izboljševal. Tako so v šolskem letu 1893/94 v malo drevesnico zasadili 19 žlahtnih vrst sadnih dreves, 21 cvetličnih grmov, 29 »storžnjakov« (iglavcev) in 2 listavca.⁹

Njegov videz je podrobno opisan v Letnem poročilu za leto 1896/97: »Vrt je razdeljen v 6 večjih in 11 manjših leh. V vrtu je mala drevesnica, kjer je zasajen macesen, smreka, jelka, borovec, brinje itd., na drugi strani pa vinska trta, rdeče grozdjice itd. Na jedni manjših leh se gojé trave, na dveh razna zdravilna zelišča, na drugih rastline, ki jih potrebuje šola pri pouku v rastlinstvu, in razne domače in tuje lepotne rastline. Lehe zaokrožujejo rožni grmi, kot vrtnice in drugi. Letos se je napravila tudi majhna gnojna greda.«¹⁰ V kasnejših letnih poročilih šolski vrt ni več omenjen, iz česar lahko sklepamo, da se ni bistveno spreminjal. Glede na zasajeno drevje je verjetno ležal ob severnem delu samostanskega zidu. Kasneje se omenja tudi botanični vrt zunanje

6 Letno poročilo 1892/93, str. 16.

7 M. Antonija (Ljudmila) Murgel (Mekinje pri Kamniku, 1830–Ljubljana, 1907). Učiteljica klavirja, ročnih del in lepomisja, nato predstojnica in voditeljica šol. Pod njenim vodstvom so bili sezidani novi šolski prostori ter ustanovljena zasebna učiteljska pripravnica in otroški vrtec.

8 M. Gabriela (Goldina) Hinek (Železna Kapla na Koroškem, 1846–Ljubljana, 1911). 46 let je delovala kot učiteljica na zunanji in notranji šoli v Ljubljani, zadnjih nekaj let pa je vodila uršulinsko skupnost v Idriji. Najraje je gojila risanje, slikanje in umetna ženska ročna dela (Letno poročilo 1910/11, str. 9–10).

9 Letno poročilo 1893/94, str. 21.

10 Letno poročilo 1896/97, str. 17; tudi M. Jasna Kogoj, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, str. 196.

*Učenke vadnice z m. Kanizijo Fricelj in m. Elizabeto Kremžar
na cvetličnem vrtu, 1930. (Hrani AULj)*

šole v 294 m² velikem atriju med stavbo zunanje šole in cerkvijo.¹¹ V 30-ih letih 20. stol. so ga oskrbovale učiteljice gospodinjstva na meščanski šoli: m. Helena Mavri¹² (1934/35), s. Salezija Tončič¹³ (1935/36–1937/38) in s. Matilda Dovč¹⁴ (1938/39).

Leta 1909 je bil poleg igrišča za gojenke urejen botanični vrt za notranje šole. Učiteljice so z učenkami pogosto obiskovale vrt in tam poglobljale in utrjevale v šolskih klopek pridobljeno znanje. Njegovo zasajanje in vzdrževanje je popestrilo in poživilo pouk botanike.¹⁵ Učenke vadnice učiteljsišča so imele svoj 180 m² veliki cvetlični vrt pred vilo, v kateri je bila risalnica.¹⁶ V njem je stal gornji del fontane iz Auerspergovih vrtov. Pred cvetličnim vrtom je bilo 300 m² vrta namenjenih gojenju zelenjave.¹⁷ Ta del so v okviru pouka obdelovale učiteljsiščnice same, in sicer pod nadzorstvom učite-

11 Glej šolski listi Vnanje zasebne uršulinske osnovne šole na Kongresnem trgu, 1929.

12 M. Helena (Viktorija) Mavri (Cerkno, 1896–Ljubljana, 1940). Večino časa je poučevala na zunanji meščanski šoli zemljepis, kemijo, prirodopis, gospodinjstvo in higieno, obenem je bila tudi vzgojiteljica gojenk.

13 S. Salezija (Ivana) Tončič (Ljubljana, 1883–Škofja Loka, 1948). Po izobrazbi je bila otroška vrtnarica in učiteljica ročnih del. Na meščanski šoli je poučevala tudi gospodinjstvo in oskrbovala šolski vrt.

14 S. Matilda (Pavla) Dovč (Ljubljana, 1905–Mekinje, 1988). Usposobljena je bila za poučevanje trgovinskih predmetov, gospodinjstva in higiene na meščanski šoli. Poučevala je knjigovodstvo, trgovinstvo, strojepisje, matematiko, gospodinjstvo in higieno.

15 Letno poročilo 1910/11, str. 31.

16 Stala je na prostoru sedanjega Plečnikovega trga.

17 Izvestje za šolsko leto 1931/32, str. 24.

ljice prirodopisa m. Kajetane Grajzer.¹⁸ Učiteljšnice so imele tudi poučne botanične ekskurzije (Rožnik, Šmarna gora, Črni vrh nad Jesenicami), kjer so spoznavale floro tamkajšnjega okolja.¹⁹

Ob lepem vremenu je del pouka potekal na prostem – tako prirodopis kot tudi telovadba, ročno delo, risanje ... Samostanska fotografinja m. Kajetana Grajzer je tako fotografirala dekleta na vrtu pri učenju in pri izdelovanju ročnih del, najmlajše iz vadnice pa v gozdičku. Vedno zanimive za pouk na prostem so bile tudi tople grede in cvetličnjak, za igro in sprostitev med odmori pa igrišče in samostanski vrt.

Pouk vrtnarjenja na uršulinski Kuharsko-gospodinjki šoli v Ljubljani²⁰

Šolski vrt je predstavljal sestavni del učnih prostorov posebej za gospodinjstvo šolo, saj je na njem potekal šolski praktikum. Šola je delovala od 1913 do 1927 pod vodstvom m. Viktorije Chromy.²¹ Sprva je bil njen sedež poleg samostana, v najetih prostorih Souvanove hiše v Šelenburgovi ulici 1.²² Za praktični pouk je na samostanskem vrtu primanjkovalo prostora, zato je bil poleg hiše najet tudi del zelenjavnega vrta in cvetličnjak. S pridelki tega vrta se je vzdrževala šola. Zaradi prostorske stiske v stavbi sami in premajhnega vrta se je šola leta 1925 preselila v obnovljeni grad Jama v Zgornji Šiški in tam do leta 1927 delovala pod imenom Dr. Krekova višja gospodinjstvska šola, ko so jo prevzele mariborske šolske sestre.²³

Šola je posredovala teoretična in praktična znanja. Pouk je potekal 10 mesecev, od 8. ure zjutraj do 7. ure zvečer, razen ob sobotnih popoldnevih, nedeljah in praznikih. Učni načrt iz leta 1913 vsebuje naslednje predmete: verouk (2-krat po pol ure), slovenski jezik kot učni jezik (1 ura tedensko), nemški jezik (1 ura tedensko),

18 S. Kajetana (Franciška) Grajzer (Smlednik, 1880–Ljubljana, 1839). Bila je strokovna učiteljica za matematično-prirodoslovno skupino. Poučevala je najprej na ljudski šoli, nato na učiteljšču in meščanski šoli v Ljubljani pedagogiko, matematiko, fiziko, kemijo in prirodopis. Skrbela je za fizikalni in prirodoslovni kabinet. Njeno veliko veselje je bilo fotografiranje in večji del fotografij, nastalih na samostanskem vrtu in v samostanu, lahko pripišem njej. Učenke so ji zelo rade pomagale pri razvijanju fotografij v fotografski temnici.

19 Izvestje za šolsko leto 1931/32, str. 4, in 1932/33, str. 8.

20 Kuharsko-gospodinjstvska šola je bila ena izmed treh gospodinjstvskih šol, ki so jih vodile uršulinke. Slovenska višja dekliška gospodinjstvska šola je delovala v uršulinskem samostanu v Ljubljani od 1889 do 1894, ko je bilo namesto nje odprto uršulinsko zasebno žensko učiteljšče tudi za dekleta, ki na državnem učiteljšču zaradi omejenega vpisa niso bila sprejeta. Voditeljica te gospodinjstvske šole m. Luitgarda Rihar je napisala knjigi *Vrta gospodinja in Poetika*. Druga gospodinjstvska šola je delovala v Idriji v letih 1909–1916. Gospodinjstvske šole so bile namenjene učenkam po dopolnjenem 14. letu.

21 M. Viktorija (Marija) Chromy (Ljubljana, 1872–Ljubljana, 1934). Bila je učiteljica na zunanji ljudski in meščanski šoli ter kasneje ustanoviteljica in voditeljica kuharsko-gospodinjstvske šole.

22 Del današnje Slovenske ceste od Šubičeve do Cankarjeve ceste. Med 1952–1991 se je imenovala Kardeljeva cesta.

23 Glej M. Jasna Kogoj, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, str. 190–191.

Pogled na sadovnjak pozimi, 1915. (Hrani AULj)

vzgojeslovje (1 ura tedensko), državoznanstvo (1 ura tedensko), gospodinjstvo računstvo in knjigovodstvo (2 uri tedensko), zdravstvo in prva pomoč pri nesrečah (1 ura tedensko), živiloslovje (1½ ure tedensko), nauk o gospodinjstvu (1½ ure tedensko), gospodinjstva opravila – šivanje, čiščenje prostorov, prikrojevanje, pranje in likanje, vrtnarstvo (12 ur tedensko), serviranje (1 ura tedensko), kuhanje (30 ur tedensko), petje (1 ura tedensko), obisk tržnice in ekskurzije.

Vrtnarstvu sta bili namenjeni 2 uri tedensko. Pouk je obravnaval osnivanje kuhinjskega vrta in vzdrževanje družinskega vrta pa tudi vzgojo lončnic in skrb zanje. Teoretični del je potekal vse leto, praktični pa le v poletnem času, razen skrbi za lončnice. Učenke so spoznavale pripravo zelenjavnega vrta: pravilno lego, pripravo zemlje, gnojenje z raznimi vrstami gnojil, globoko prekopavanje zemlje. Učile so se pridelovanja zelenjave in cvetja: sejanja in sajenja, presajanja, pletja, pomena okopavanja in zalivanja ter obrambe pred škodljivci. Spoznavale so najpogostejše vrste plevela in najnevarnejše živalske škodljivce in plesni. Pri pouku so se učile razdelitve zelenjavnih rastlin po vrstah, pa tudi glede na to, kakšno zemljo potrebujejo, kdaj jih sejemo in kako z njimi kolobarimo. Poleg pridelovanja je k pouku spadalo tudi učenje uporabe, konzerviranja in shranjevanja zelenjave za zimo.

Na podoben način kot gojenje zelenjave je potekalo spoznavanje vrtnega cvetja in lončnic ter njihova uporaba in pomen v domu.

Pri predmetu sadjarstvo so učenke spoznavale vrste sadnega drevja s poudarkom na vrstah, ki so bile priporočljive za domače okolje. Predmet je vključeval tudi seznanjanje s škodljivci na sadnem drevju.

Praktični del pouka je potekal na samostanskem vrtu.²⁴ Pouk je vseboval tudi spravljanje, prebiranje, vlaganje in različne druge vrste shranjevanja ter predelovanja sadja. Deželni odbor Vojvodine Kranjske je podelil šoli čebelnjak s panji in dovolil, da je deželni sadjarski učitelj na šoli brezplačno poučeval sadjarstvo in čebelarstvo.

V okviru kuharske in gospodinjske šole je potekalo tudi osemtedensko usposabljanje učiteljskih in učiteljskih za pouk gospodinjstva na ljudskih in meščanskih šolah s teoretičnim in praktičnim delom.

V času prve svetovne vojne je večji del šolskih prostorov zasedla vojaška bolnišnica, v preostalem so se stiskale šole. Kuharsko-gospodinjska šola se je leta 1914 vključila v akcijo vkuhanja sadja za ranjence v rezervnih bolnišnicah. M. Klementina Kastelec je v Vojni kroniki²⁵ zapisala: »*Koncem avgusta se je dvorišče izpremenilo v pravi sadni trg. Veliki in manjši zaboji, vreče, koši, polni različnega sadja, so bili razpostavljeni vse križem. Voz za vozom, vsak težko obložen s sočnim bremenom, je dohajal dan na dan. Iz bližnje okolice, pa tudi iz daljnih krajev, iz Belokrajine in Spodnje Štajerske je pošiljalo ljudstvo zastonj svoj jesenski pridelek za uboge ranjence. Dela je bilo dosti, kajti bilo je treba prebrati in očistiti sadje v vsaki posodi, nato pa sušiti ali vkuhati v za to pripravljenih kotlih. Prišlo je pomagat tudi več gospodičen iz mesta. To so vam bili prizori, prav kot na živahnem trgu! Tu skupina redovnic krog velikega zaboja jabolk, tam vesela družba gospodičen, prebiračoč češplje iz posode v posodo. Po vrtu se je kadilo iz kotlov in iz gostega dima so žareli razgreti obrazi provizoričnih kuharic z velikimi kuhalnicami v roki. Iz posameznih rezervnih bolnic, ki so se polagoma jele polniti z ranjenci, so sproti prihajali strežniki po kuhano sadje. Kolikor se ga ni porabilo, se je shranilo za zimski čas, kajti to so slutili vsi, da se bolnice ne izpraznijo tako kmalu.*« V tem času je bil del samostanskega vrta prepuščen v uporabo ranjenim vojakom za njihove vaje in sprostitev.²⁶

Vrtnarstvo na uršulinski meščanski šoli

Meščanska šola pri uršulinkah v Ljubljani je bila ustanovljena leta 1894/95, z razdelitvijo osemrazredne ljudske šole na 5-razredno ljudsko in 3-razredno meščansko šolo. Šola je dajala potrebno izobrazbo za učiteljske pripravnice in za strokovne šole.

V 30-ih letih 20. stol. je bilo v predmetniku te šole vrtnarstvo del gospodinjstva. Ohranjen je šolski zvezek iz leta 1934/35. Vrtnarstvo so obravnavali v mesecih aprilu, maju in juniju. Teoretični pouk o pomenu sadnega, zelenjavnega in cvetličnega vrta, njegovi legi, pomenu vrste zemlje, ograjenosti in razdelitvi na grede je spadal v mesec

24 Ob povojni razlastitvi je uradni cenilec Miro Baumgartner 8. 7. 1948 popisal in ocenil vrednost tam rastočega sadnega drevja. Takrat je na 21.588 m² velikem vrtu raslo 42 jablan, 2 drevesi kutine, 111 ringlojev, 51 breskev, 18 višenj, 35 sliv, 66 hrušk, 7 marelic, 1 nešplja, 2 špinglja (vrsta sliv), 8 vinskih trt in 13 orehov. Vir: Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani, Razlastitev vrta.

25 Klementina Kastelec, Vojna kronika, str. 7.

26 Klementina Kastelec, Vojna kronika, str. 17.

Dekleta pri praktičnem pouku vrtnarstva, okrog 1937. (Hrani AULj)

april. V tem času so v šoli obravnavali tudi pomladno delo na vrtu, posebno pozornost pa so namenili pripravi toplih gred. Iz prakse vzeto teoretično znanje upošteva pedagoška načela postopnosti in nazornosti. Tako je v zvezku opisana razdelitev vrta: *»Vrt moramo tako porazdeliti, da dobi kolikor mogoče lepo obliko, vsaka vrsta rastlin pa naj ima določen prostor. Najprej razdelimo večje oddelke za posamezne nasade kakor: za drevesnico, poljske sadike, vrtno zelenjavo in cvetlice. Velike oddelke razdelimo v manjše lehe, ki naj bodo 1 m 20 cm široke. Okrog oddelkov za zelenjavo se lahko naredijo obrobki za vrtnice in drugo cvetje. Posamezni oddelki se omejujejo z opeko, s kamenitimi ploščami, z deskami, zeleniko ali z dišečimi rastlinami kakor: z majaronom, s timijanom, s pehtranom, i.t.d. ... Meja brani, da se ne posiplje rodovitna zemlja na pota, ker to pospešuje rast plevela po stezah, ki morajo biti vedno čiste in snažne.«*

Mesec maj je bil namenjen praktičnemu delu na vrtu. Junija je sledilo ponavljanje in sinteza teoretičnega in praktičnega znanja. Našteta je zelenjava, ki je pomembna pri pripravi vsakdanje hrane, in nekaj vrst cvetja, ki dobro uspeva na vrtu. Poudarjeno je, da je potrebno vsako delo opravljati ob pravem času, da bo vrt dal pridelek, zato so opravila napisana po mesecih. Sledijo si takole:

»September. Presajajmo marjetice, mačehe in druge enake rastline. Ponovno sejemo motovilec in špinačo. Zalivanje in prekopavanje med rastlinami preneha. Napol dozorele paradižnike devajmo v sobe na okna – dozore popolnoma.

Oktober. Grede, s katerih smo pobrali pridelke, pospravimo ostanke in jih takoj še prekopljemo.²⁷

²⁷ Stavak očitno ni bil natančno zapisan, zato je nelogičen.

November. Sejemo lahko za pomlad zgodnjo čebulo, peteršilj in korenjček, ki vzkali šele spomladi. Sadimo lahko tudi česenj. Glavno delo pa je ta mesec pospravljanje povrtnine. Zelje, ohrov, peteršilj, korenjček, zeleno, endivijo pa tudi kolerabe za prvo zimsko uporabo spravljamo v zračne, svetle, tople kleti. Večje množine repe, krompirja, kolerab pa spravljamo v sipovnice. Vohrov prezimi dobro na prostem, spraviti ga je treba tesno skupaj in ob straneh do glave z zemljo obsuti. Delajmo pridno praho t. j. pridno preobračajmo zemljo z lopato, da na zimskem mrazu laže razzebe. To je polovico gnojenja. Tudi uničimo s tem mnogo plevela.

December. Zima je tu in čas počitka za vrt in za nas. Pripravljajo se s primernim čtivom za prihodnjo pomlad. Ob lepem vremenu pa pridna vrtnarica tudi ta mesec ne bo počivala, ampak bo našla na vrtu še vedno dela in razvedrila.

Januar. Čitanje strokovnih knjig, izbor semena, ki jih potrebujemo in naročanje tištih, ki jih nimamo. Ako je vreme ugodno, prekopljimo kompost in ga napojimo z gnojnico. Gnojnica mora tudi na grede za zelenjad. Ne smemo je pa polivati na grede za peteršilj, korenjček, grah in fižol.

Februar. Nadaljujejo se ista dela, ob ugodnem vremenu pa pripravljamo gorke grede. Sredi meseca sejemo v gorko gredo solato.

Marec. Setev radiča, redkvice, peteršilja, korenjčka in berivke na prostem. Obsetev gorke grede s porom, z zeleno, s čebulo, z različnih vrst solato, s kolerabcami, z ohrovom, z zeljem, z rudečo peso in s paradižniki. Peteršilj in korenjček sejemo na gredo, ki je bila lani gnojena, nikakor ne na novo pognojeno zemljo. Grah pa sadimo na grede, ki so bile gnojene predlansko leto. Glej, da seješ raje preredko kot pregosto. Zemlje, ki [je] nismo pognojili z novim gnojem ali s kompostom, pregnojimo in prekopljimo sedaj. Ne pozabimo gorke grede pridno zračiti. Raje preveč kot premalo.

April. Setev solate različnih vrst, ohrova, kolerabe, redkvice, špinace, resede na prosto. Saditev sadik solate, ohrova, zelja in kolerab na prosto. Ob toplih dneh rastlinam v toplih gredah mnogo zraka. Ne škropiti mnogo! V začetku meseca sadimo čebulo in dalije. Proti koncu meseca sejemo na prosto: nageljne, astre in cinije. Plevel se kaže vsepovsod. Napovejmo mu vojsko, dokler je majhen. Je manj dela in lahko ga je izruvat. Setve, ki so vzklyle pregosto, razredčimo.

Maj. V prvi polovici sadimo kumare, jedilne buče in fižol. Presajamo kolerabice, ohrov, zelje, por, zeleno in čebulo, ki smo jo prej sejali v gnojno gredo. Proti koncu meseca sadimo paradižnike na prosto, zadnje dni meseca sejemo prvo endivijo. Treba je pridno pleti, okopavati in zalivati. Če je le mogoče ne zalivajmo z mrzlo vodo. Ob mrzlih dneh zalivajmo zjutraj, ob vročih zvečer. Ni pa dobro zalivati vsak dan, ampak po potrebi, takrat pa izdatno. Na gredo, ki je 1 m široka in 3 m dolga, je treba vsaj 2–3 velike škropilnice.

Juni. Seje se ponovno koleraba in presaja zelje in ohrov. O sv. Vidu²⁸ se sadi črna redkev. Ob suši dajmo rastlinam mnogo vode. Po dežju pa ne pozabimo rahljati med rastlinami. Rastline se potem kar očitno požive. Paradižnike je treba pridno privezovati in

nepotrebne poganjke odstranjevati. Plevel ugonablјati, ko komaj pokuka na dan. Kadar je visok 10 cm in več, je že prepozno.

Julij. Na vsakih deset dni sejemo endivijo. Kumaram in bučam dajemo razredčeno gnojnico, pa tudi zelju ne škoduje. Pridno zalivamo in okopavamo. Koncu meseca sejemo kolerabce za jesensko uporabo.

Avгust. Ponovna in zadnja setev kolerabic in endivije. Sejemo mačehе, marjetice in tudi spominčice za spomladanski okras vrta. Dalje sejemo špinačo in motovilec za jesensko uporabo. Ne smemo pozabiti motovilca prvi teden držati vlažno.»

V naslednjem poglavju so opisana vrtnarska dela v novembru na cvetličnem in zelenjavnem vrtu, načini shranjevanja zelenjave ter priprava zemlje in toplih gred za zimo.

Od nunskega vrta do Trga republike

Po drugi svetovni vojni je bila z ukinitvijo zasebnih šol uršulinkam vzeta možnost poučevanja in vodenja svojih šol, leta 1948 pa sta bila nacionalizirana tudi vrt in samostan, razen cerkvi pripadajočih prostorov. S tem se je vloga vrta spremenila. V samostanski kroniki iz leta 1952 je zapisano: »V gozdičku na našem vrtu imajo od pomladi predšolski otroci svoje igrišče in zabavišče. Tako je odredilo mestno predsedstvo ter imenovalo ta del vrta »Cicibanov gaj«. V gozdičku so postavili dve lični utici, več vrtnih klopi ter priprave za otroške igre. Otroci imajo tu res ugoden in primeren prostor, me pa smo veseli, da vsaj deloma služi naši mladini, čeprav ne pod našim vodstvom. Vhod v Cicibanov gaj je pri stranskih vratih v Šubičevi ulici.«²⁹

Zelena površina vrta je skupaj s Kongresnim trgom³⁰ predstavljala povezavo med Gradom in Rožnikom, ki jo je bilo potrebno ne samo varovati, temveč tudi najskrbneje obdelati in negovati. Kongresni trg je že imel svojo obliko in funkcijo kot park in ploščad, za nunski vrt pa je bilo danih več predlogov. Vsem je bilo skupno predvsem to, da se mora vrt odpreti in postati last vseh. Konkretnе želje za oblikovanje vrta so bile od zelenice, športnega igrišča, stavbišča do miniaturnega naravnega parka s skupinami lepих dreves in grmičja, zelenicami, s fontanami in vodnjakom, ki so ga odkopali na vrtu, ter drugimi plastikami. Dostopnost vrta bi dosegli s prebitjem zidu v obliki portalov ali stebrišč, dejansko pa so marca 1962 na vrtu posekali topole in vse ravno kar odcvetelo sadno drevje. Porušili so kapele in klavzurni zid. Delo se je nadaljevalo in avgusta so podrli večji del takratnih bivalnih prostorov redovnic (»dormitorij«).³¹ Spremembe so bile posledica leta 1959 razpisanega natečaja za ureditev novega Trga revolucije kot novega političnega središča, na katerem je bil izbran predlog arhitekta

29 Hišna kronika od 1948 do 1954, str. 216.

30 Poimenovanje Kongresni trg je veljalo od 1876 do 1952. Od 1952–1974 se je imenoval Trg revolucije, od leta 1974 do 1991 pa Trg osvoboditve. Po letu 1991 je spet Kongresni trg.

31 Hišna kronika 1962.

Edvarda Ravnikarja.³² Osrednji del nekdanjega vrta je bila po teh načrtih ploščad Trga revolucije, pod njo pa dve etaži parkirnih prostorov. Najbliže samostanu je bil predviden petetažni trgovsko-gostinski obrat, danes Maximarket. Na nasprotnem robu vrta, v ohranjenem delu parka, je bil postavljen spomenik revolucije. Na južnem delu sta ploščad trga omejevali dve leta 1976 dokončani dvanajstnadstropni trikotni stolpnici. Neuresničena sta ostala načrta za moderno kinodvorano in rezervat arheoloških izkopanin rimske Emone.³³ Leta 1991 se je trg preimenoval v Trg republike. Zaradi bližine vladnih prostorov ostaja ploščad trga pomemben odprti protokolarni prostor.

Vrt kot povezava vsakdanjega življenja in področja znanosti v vrtcu montessori

Z denacionalizacijo po osamosvojitvi Slovenije in vrnitvijo samostanske stavbe je bilo uršulinkam v Ljubljani ponovno omogočeno vzgojno delo z otroki. Leta 2002 je bil v obnovljenih prostorih ustanovljen zasebni Angelin vrtec, ki deluje po pedagoškem pristopu Marije Montessori. Pristop bi lahko ponazorili z geslom: »Pomagaj mi, da naredim sam«. Marija Montessori je z opazovanjem otrok odkrila njihove potrebe in pripravljala materiale, ki so otrokom pomagali pri razvoju. Ugotovila je, da otrok potrebuje veliko časa za opazovanje in ponavljanje, da je njegov ritem delovanja povsem drugačen od ritma odraslih. Kot njegove temeljne potrebe v predšolskem obdobju je prepoznala: potrebo po gibanju, potrebo in željo po urejenosti in disciplini, samostojnosti, sposobnost za zbranost, potrebo po varnosti in ljubezni. Z gibanjem in koordinacijo celotnega telesa je povezan tudi razvoj inteligence: z rokami otrok odkriva svet okrog sebe, koordinacija celotnega telesa pa mu omogoča samostojnost, obvladanje samega sebe. To mu pomaga »urejati« notranji svet: razvrščanje, primerjanje, poimenovanje in uporabo stvari, s katerimi dela. Urejen notranji svet prinese otroku izkušnjo zaupanja, varnosti in gotovosti v okolju ter s tem razvoj samostojnosti in samozavesti.

Marija Montessori je ugotovila, da se otrok uči z lastnim delovanjem in v svojem ritmu, pri tem pa sta mu v pomoč primerno okolje in vzgojitelj, ki to okolje pripravi. Okolje predstavlja prostor z materiali za različna področja: vsakdanje življenje, zaznavanje, matematiko, jezik, znanost (vključuje geografijo, biologijo, zgodovino, kemijo in fiziko), umetnost. V vrtcu ima vsak material svoj prostor na nizkih policah in otrok ga lahko vzame, z njim dela tako dolgo, kot želi in ga nato vrne na njegov prostor na polici. V področje vsakdanjega življenja spada skrb zase (umivanje, oblačenje, osebna higiena, gibanje, razvoj koordinacije in koncentracije), skrb za okolje (priprava miz, brisanje miz, pometanje, priprava in pospravljanje ležalnikov, skrb za lončnice, vrt ...), učenje vljudnosti in spoštljivosti ter skrb za drugega.

32 Edvard Ravnikar (Novo mesto, 1907–Ljubljana, 1993). Bil je arhitekt, predavatelj, po vojni je deloval kot arhitekt in urbanist.

33 Gruden, Ljubljana jutri. Nov Trg revolucije, v: Ljubljanski dnevnik, 21. 11. 1960, str. 3.
Stele, Med stebri bodočega Trga revolucije, v: Ljubljanski dnevnik, 12. 4. 1963, str. 10.

*Otroci iz Angelinega vrtca pri skrbi za svoj vrtiček.
(Arhiv Angelinega vrtca)*

Posamezna soba vrtca ima svoj »mini vrt«, kjer so lončnice, za katere skrbijo otroci. Rdeč oz. zelen kartonček pove, kdaj lončnica potrebuje zalivanje. Velike liste lončnic pa otroci obrišejo z vlažno gobico.

Leta 2013 so bila v okviru preurejanja igrišča otroškega vrtca postavljena betonska korita, ki otrokom iz posameznih sob omogočajo oblikovanje lastnega miniaturnega vrta na prostem in opazovanje rasti. Vsaka soba v vrtcu ima na razpolago dve koriti, jajsladne sobe pa po enega. Vrt in delo v njem povezuje več področij v vrtcu. Najprej je to področje vsakdanjega življenja z opazovanjem semen in sadik, sajenjem in sejanjem ter opazovanje rasti. Ob tem pa otroci izkusijo temeljno skrivnost življenja: da se seme spremeni in umre, da zraste nova bilka, nova rastlina. Drugo področje pa je področje znanosti, kjer otroci s pomočjo kartončkov prepoznavajo posamezne dele rastlin in različne oblike listov ter jih poimenujejo. Tako povezujejo opazovanje dogajanja v naravi s teoretičnim znanjem (opazovanje, primerjanje, razvrščanje, poimenovanje). Bogatijo si besedni zaklad in širijo področje poznavanja sveta okrog sebe. Pomemben je tudi vzgojni vidik: razvijanje potrpežljivosti, veselje nad pridelki drugih skupin in medsebojna delitev tega, kar dozori.

Spomladi so vzgojitelji in otroci iz posameznih sob od doma prinesli semena in sadike, ki so jih posadili v »svoj« vrt. Tako na vrtu rastejo jagode, fižol, paradižnik, grah, sončnice, korenje, kamilice, poprova meta, različne dišavnice in cvetlice. Otroci opazujejo spreminjanje vrta vse leto. Spomladi je vzgojiteljica posadila jagode, odcvetele mačehe pa so nadomestili s sadikami paradižnika, ki jih je enemu izmed otrok podarila babica. Pri sajenju fižola so seme najprej dali v jajčno lupino, da so otroci opazovali kaljenje, in ga nato presadili v zemljo. Prepoznavali so rast rastlin, ki so jih

posadili. Učili so se razlikovati posajene rastline od plevela, ki je rasel med njimi. Predvsem mlajši otroci so se radi ustavljali ob tistem opazovanju rasti na »svojem« in sosednjih koritih. Najprej so opazili spremembe: rast rastline, cvetenje fižola in graha, nastajanje in zorenje strokov, rast in cvetenje kamilic, barvanje paradižnikov in jagod, vonj dišavnic. Posamezni otroci so obirali kamilice, trgali grah in fižol. Pod vodstvom vzgojiteljice so fižol obrezali, pripravili za kuhanje in kuhanega pojedli za malico. Grah in jagode so ob obiranju pojedli kar na vrtu.

Zanimiva so tudi drevesa, ki rastejo na igrišču vrtca. Največ pozornosti pritegne češnja s svojim cvetenjem in zorenjem plodov. Otroci vsako leto nestrpno pričakujejo »svoje« češnje in jih dozorele pojedjo za malico. Lipi v času cvetenja prijetno dišita in privabita precej čebel. Opazovanja in zaznave, ki jih otrok prejme pri praktičnem delu, nadgradi s spoznavanjem imen in razvrščanjem pri osebnem delu.³⁴

Sklep

Oblika šolskega vrta se je skozi čas spremenila, njegov namen pa ostaja isti: omogočiti izkušnjo opazovanja in dela s svojimi rokami ter to povezati s teoretičnim znanjem. Na ta način lahko otrok, ki je vključen v vzgojni proces, spoznava zakonitosti življenja in se vsaj delno vključi v domačo pridelavo hrane za vsakdanje življenje.

Viri

Arhivski viri uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj)

Hišna kronika od leta 1948–1954, t. e. 40.

Hišna kronika od leta 1955–1974, t. e. 40.

Klementina Kastelec, Vojna kronika 1914–1918, t. e. 9.

Gospodinjska šola 1913–1927, t. e. 31a.

Razlastitev vrta, samostana, šolskih in penzionatskih stavb, t. e. 42 /tipkopis/.

Šolstvo, Kronika dekliške šole pri uršulinkah v Ljubljani, 1871–1925, t. e. 1.

Šolstvo, Kronika učiteljske šole in vadnice uršulink v Ljubljani, 1918–1941, t. e. 2.

Šolstvo, Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Ljubljani 1892/93, 1893/94, 1896/97, 1906/07, 1910/11, t. e. 2.

Šolstvo, Zasebno žensko učiteljišče z vadnico pri uršulinkah v Ljubljani. Izvestje za šolsko leto 1931/32, 1932/33, 1933/34, 1938/39, 1939/40, t. e. 3.

Šolstvo, Letno poročilo uršulinske meščanske šole v Ljubljani za šolsko leto 1934/35, 1935/36, 1936/37, 1937/38, 1938/39, 1939/40, t. e. 3.

Šolstvo, Zvezek za gospodinjstvo, t. e. 8.

34 Za informacije se zahvaljujem vzgojiteljicam Angelinega vrtca.

Časopisni viri

Slovenski poročevalec, 1954.

Ljubljanski dnevnik, 1960, 1963.

Internetni viri

<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:24024>

<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:24504>

<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:24552>

<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:24551>

http://sl.wikipedia.org/wiki/Trg_republike,_Ljubljana

<http://www.delo.si/novice/ljubljana/reprezentancni-trg-ki-bi-ljubljani-dal-glavne-atribute.html>

<http://www.dedi.si/dediscina/210-trg-republike>

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=60959#!Odlok-o-dolocitvi-spremembi-in-ukinitvi-imen-ozroma-potekov-cest-ulic-in-trga-na-obmocju-mesta-Ljubljane>

http://www.ljubljana.si/Static/upload/file/Ulice%20-%204_4_1991%20Uradni%20list%20SRS.pdf

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi490302/>

Literatura

Blagotinšek s. Zorica (ur.), Angelin vrtec 2002–2012. Zbornik ob 10-letnici, Ljubljana, Uršulinski zavod za vzgojo, izobraževanje, versko dejavnost in kulturo, 2012.

Capuder Metka, Uršulinske šole v Ljubljani, diplomsko delo, Ljubljana, 1997.

Ipavec Nina, Glasba v Montessori pedagogiki na predšolski stopnji, diplomski delo, Ljubljana, 2005.

Kogoj Marija Jasna, Uršulinke na Slovenskem. Izola, Uršulinski provincialat v Ljubljani, 1982.

Kogoj Marija Jasna, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, Ljubljana, Družina, 2006.

Resman Blaž, Uršulinski samostan in cerkev v Ljubljani, v: Tristo let ljubljanskih uršulink (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana, Družina, 2002.

Resman Blaž, Uršulinke v Ljubljani, Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2010.

Strgar Andrej, Samostanski vrtovi na Slovenskem. Oris in vidiki prenove, diplomska naloga, Ljubljana, 1990.

Strgar Jože (ur.), Tivoli: ljubljanski mestni park, Ljubljana, Kmečki glas, 1994.

Unetič Ines, Oblikovane zelene površine v mestih in njihovi neposredni okolici na območju Kranjske v 18. stoletju, v: NEZNANO in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem (ur. Miha Preinfalk). Elektronska izd. – Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU : Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011. (<http://sd18.zrc-sazu.si/Publikacije/tabid/59/Default>)

- Unetič Ines, Protokolarni prostor v Ljubljani. Podoba protokolarnega prostora skozi čas, prostor in družbo, v: Kronika 2009 (57), št. 1.
- Vraničar Ivo, Kongresni trg v 20. stoletju, Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2011.
- Valenčič Vlado, Rezka Traven, Ljubljanske ulice. Izdano ob 35. obletnici osvoboditve Ljubljane. Ljubljana, Geodetska uprava Skupščine mesta Ljubljane, 1980.

Okrajšave

- AULj Arhiv Uršulinskega samostana v Ljubljani
- Lp Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Ljubljani
- m. mater, mati (v klavzurnih redovih nekdanji naziv za redovnico po 10 letih redovnih zaobljub)
- s. soror, sestra
- t. e. tehnična enota

Summary

From Baroque convent garden to cement flower boxes

Marta Triler

The Ursuline Convent garden grew on the foundations of the garden of Fabjančič, the Auerspergs and the Eggenbergs dating back to the beginning of the 18th century. The monastery building was constructed along the edge of the lot and its gardens served both an economic as well as a recreational purpose. The latter was provided by a small wooded area and a park in the middle of the grounds, while the tilled fields and the fruit trees covering the remaining areas were a source of income. A part of the grounds were also designated for the convent's school garden. Towards the end of the 19th century, the emphasis here was on decorative plants and healing herbs and the tree nursery produced a variety of fruitbearing and forest tree seedlings. The school garden was tended by the Natural Science teachers of various schools, as the subject of Gardening taught at the Girls' Housekeeping School and later the Lower Secondary School in Ljubljana included practical lessons in vegetable and flower cultivation, as well as fruit growing. At this time, the garden also became the responsibility of the school's Home Studies teachers. After WWII, the garden was nationalised and later turned into a concrete plaza.